

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 290, 305-306; IV, 311, 355; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 7; II, 731-750; İbn Hişâm, *es-Sire* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Kahire 1987, IV, 5-9, 255; İbn Sa'd, *et-Tabakât* (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1410/1990, II, 5-6, 92-94; Belâzürî, *Ensâb* (Zekkâr), I, 447; Taberî, *Tarih* (Ebû'l-Fazl), III, 23-26; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd*, III, 371-379; İbn Kesir, *el-Bidâye*, IV, 226-235; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (nşr. M. Fuâd Abdülbâki – Muhibbüddin el-Hatîb), Beyrut, ts. (Dârü'l-maârif), VII, 500-501; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, V, 288-303; L. Caetani, *İslâm Tarihi* (trc Hüseyin Cahid), İstanbul 1925, V, 69; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 261-262; M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1981, XIV, 329-353; Mustafa Sabri Küçükkaşçı, *Cahiliye'den Emevilerin Sonuna Kadar Haremeyn*, İstanbul 2003, s. 152-153.

MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKAŞCI

UMUM

(bk. ÂM).

UMÛMÛ'İ-BELVÂ

(عموم البلوى)

Kaçınılması büyük güçlüğe yol açan yahut yaygınlığı sebebiyle bilinmemesi mümkün olmayan olaylar anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte **belvâ** “zahmet ve imtihan konusu olan şey” anlamındadır. Fıkıhta **umûmü'l-belvâ**, çokça karşılaşıldığı ve toplumda yaygınlaştığı için mükelleflerin kaçınmasının hayli zor olduğu hadiselerle bilinmemesinin âdeten mümkün olmadığı olay veya durumları ifade eder. Terimin kapsamında yer alan hususları anlatmak üzere genel zaruret, halkın genel ihtiyacı gibi sözler de kullanılır. Belvâ ile zaruret arasında çok yakın bir ilgi vardır; bazan belvâ, bazan da zaruret fıkıhta aynı hükmün delili olarak gösterilir. Belvâ, yaygınlığından dolayı kendisinden kaçınma imkânı güçleşen ve ihtiyaçtan doğan bir çeşit zaruret şeklinde de görülebilir. Dolayısıyla umûmü'l-belvânın varlığının tesbitinde ihtiyaç veya zaruret halî, bu halin yaygınlığı ve çokça tekerrür etmesi aranır. Umûmü'l-belvâ biri fıkıh usulünde, diğeri fûrû-i fıkıhta olmak üzere iki ayrı açıdan ele alınmaktadır.

1. Fıkıh usulünde umûmü'l-belvâ sayılan konularda haber-i vâhidin delil değeri ayrı bir tartışma konusudur. Dinin “külliyyât / zarûriyyât” denilen, herkesçe bilinmesi zorunlu hükümlerinin kesin bilgi ifade edecek şekilde nakledildiği ve bu hususların haber-i vâhidle sabit olamayacağı konusunda fakihler görüş birliği içinde-

dir. Ancak fûrû hükümlerinde herkesi ilgilendiren bir hususta vârit olmasına rağmen meşhur veya mütevâtir derecesine ulaşmamış haber-i vâhidle amel edilip edilemeyeceği meselesi tartışmalıdır. Umûmü'l-belvâ niteliğindeki bir konuda vârit olan bir hadisin haber-i vâhid derecesinde kalmasını mânevî inkırâ sebebi sayan Hanefîler, ihtiyaç duyacakları meselelerde insanları aydınlatmakla görevli bulunan Hz. Peygamber'in az sayıda kişiye bilgi aktarmasını ve bu bilginin daha sonra yaygınlaşmamasını, en azından meşhur derecesine ulaşmamasını mâkul görmezler. Efdaliyetle ilgili hususlarda bunu mümkün görmekle birlikte özellikle ibadetlerin rûkûnleri gibi temel konuların sahâbe arasında bilinmesi gerektiğini düşünürler. Meselâ namazlarda besmelenin sesli okunmasına dair haber-i vâhid Hanefîler'ce bu gerekçeyle kabul edilmemiştir. Irak Mâlikîleri'nden İbn Hüveymendâd da umûmü'l-belvâ konusunda Hanefîler'le benzer görüşlere sahiptir. İbn Rüşd el-Hafid, Mâlikîlerin Medine ehlinin ameliyle ilgili görüşlerinin umûmü'l-belvâya benzediği kanaatindedir. İbn Teymiyye de kadınlara dokunmanın abdest bozmasının umûmü'l-belvâ niteliğinde bir konu olduğunu, Resûl-i Ekrem'in mücerred dokunma ile abdestin bozulmasını ümmetine beyan etmesi ve sahâbe arasında bunun bilinmesi gerektiğini, fakat buna dair bir görüş nakledilmediğini söylerken benzer bir yaklaşım ortaya koymaktadır (*Mecmû'atü'l-fetâvâ*, XXI, 135-139). Usulcülerin çoğunluğuna ve hadisçilere göre, senedi sahih kabul edildiği takdirde hadisin gereği ile amel edilir, hadisin meşhur olması şart değildir. Ancak Fahreddin er-Râzî umûmü'l-belvânın tercih sebebi olduğu görüşündedir; bir haberin umûmü'l-belvânın bulunduğu hususlarda âhâd yoluyla nakledilmesi başka bir haberle teâruz halinde “mercûh” olmasına ve terkedilmesine yol açar (*el-Maḥşûl*, V, 592). Umûmü'l-belvânın sükûfî icmâ, kıyas, istihsan ve sedd-i zerfâ kavramlarıyla da ilişkisi vardır (ayrıntılar için bk. Devserî, s. 243-320). Bu çerçevede umûmü'l-belvâ bir yandan naslarla sabit olan ruhsatları, istisnâ ve selem akidlerinin cevazı gibi hükümleri açıklayıcı bir fonksiyon görür ve ruhsat sebeplerinden birini teşkil eder, diğer yandan yeni ortaya çıkan icthâfî meselelerde kıyas yoluyla kolaylaştırıcı bir hüküm verilmesinin gerekçesini oluşturur. Serahsî'nin yaptığı istihsan tariflerinden biri, “Herkesin müptelâ olduğu konularda kolaylığı aramaktır” şeklindedir (*el-Mebsûṭ*, X,

145). Buna göre umûmü'l-belvâ istihsana gidilmesinin bir sebebinin teşkil etmektedir.

2. Fûrû hükümlerinde umûmü'l-belvâ hafifletici sebeplerdendir. Dinî hükümlerle insanlara meşakkat vermenin değil onlara hayatı kolaylaştırmanın hedef alındığını belirten ve kolaylaştırmayı teşvik eden âyetleri (el-Bakara 2/185; el-Hac 22/78) ve hadisleri (*el-Muvaṭṭa'*, “Ḥusnü'l-huluḳ”, I; *Müsned*, III, 131; V, 266; VI, 85; Buhârî, “İlim”, 3; Müslim, “Cihâd”, 3) dikkate alan fakihler umûmü'l-belvâyı da bir hafifletme sebebi kabul etmiştir. Hz. Peygamber kedi hakkında, “O necis değildir, o etrafınızda dolaşan hayvanlardandır” diyerek (Ebû Dâvûd, “Ṭahâret”, 38; Tirmizî, “Ṭahâret”, 69) eti yenmeyen ve salyası necis olan kediyi, insanlarla devamlı bir arada bulunması ve ondan sakınmanın güçlüğü dolayısıyla necis hayvanlarla ilgili genel hükümden istisna etmiş, bu husus fakihlerce umûmü'l-belvânın bir örneği sayılmıştır. Süyûtî ve Zeynüddin İbn Nuceym, “Meşakkat kolaylaştırmayı gerektirir” kaidesini açıklarken yedi ayrı hafifletme sebebi sıralayarak bunların içinde umûmü'l-belvâyı da yer vermişlerdir. Elbisedeki haşarat ve sinek kanı gibi az miktarda necâsetin varlığı, hayvan atıklarının karıştığı tozlu topraklı yolda elbiseye çamur bulaşması veya su sıçraması gibi kaçınılması güç durumların namaza engel teşkil etmemesi bunun örneklerindedir. Güzelhisârî'ye göre umûmü'l-belvâ ile amel zarurete dayanmaktadır. Meselâ suyu necis olmuş kuyuların veya havuzların, içine düşen pisliğin durumuna göre sularından bir miktarı boşaltılınca temiz sayılması umûmü'l-belvâ dolayısıyladır. İzmirli İsmâil Hakkî'ye göre umûmü'l-belvâ “zaruretin içmeyle şümülü” demektir; zaruret ve ihtiyaç da kolaylaştırmayı gerektirir (*İlm-i Hilâf*, s. 170). *Mecelle*'nin başlangıcında yer alan bazı kaideler de (md. 17, 18, 21) bu çerçevededir.

Kaynaklarda umûmü'l-belvâyı daha çok temizlikle ilgili örnekler verilirse de benzer şekilde oruçlunun yolda yuttuğu toz toprağın orucu bozmaması, teâtî yoluyla alışverişin cevazı, meyvelerin henüz olgunlaşmadan satılabilmesi, kadılıkta ictihad şartının aranmaması gibi alanlardan da örnekleri bulunur. Umûmü'l-belvâ toplumda belirli bir örf ve âdetin teşekkülünden sonra, “Âdet muhakkemdir” kaidesi gereğince aile hukuku, malî muameleler ve hatta ceza hukuku gibi sahalarda da hükümün belirlenmesinde etkilidir. Umûmü'l-belvâyı dayanarak câiz görülen çağdaş me-

UMÛMÛ'L-BELVÂ

seleler için namaz vakitlerinin belirlenmesinde takvime başvurulması, ezan okumada ses yükseltici kullanılması, Mescid-i Harâm'da üst katlarda tavaf yapılması, oruç ve hacda kolaylık amacıyla kadınların hayzı geciktirici ilaç kullanması, paketlenmiş hazır yiyeceklerin görülmeden satın alınması, telefon gibi iletişim vasıtalarıyla veya internet üzerinden alışveriş yapılması, organ nakli, davalarda parmak izi ve imza gibi karinelere dayanarak hüküm verilmesi gibi örnekler zikredilmiştir (Devserî, s. 417-510).

Umûmü'l-belvâ sebebiyle hükümlerin hafifletilebilmesi için şartlar aranır: 1. Umûmü'l-belvâ, mevhum değil fiilen gerçekleşen ve toplumun çoğunluğunu kapsayan bir zaruret haline gelmiş olmalıdır. 2. Umûmü'l-belvâ tabii bir durum olmalı, mükelleflerin gevşekliğinden kaynaklanmamalıdır. Meselâ mükellef mümkün meretebe necâsetten kaçınmalıdır; zira necâsetin affedilişi âdeten kaçınılamayacak kıssımla ilgilidir. 3. Şer'î-kat'î bir nassa aykırı, mâsiyet kabul edilen bir hususta olmalıdır. Geçmişte umûmü'l-belvâ sebebiyle hafifletilen fikhî hükümler bulunduğu gibi günümüzde de özellikle gayri müslim ülkelerinde yaşayan müslümanlar için zarurete ve onun bir türü sayılan umûmü'l-belvâyâ dayalı hafifletici hükümler söz konusu edilebilir. Ancak hakkındaki kesin nas bulunan konularda sadece bu sebeple hafifletmeye gidilemeyeceği açıktır. Çünkü umûmü'l-belvâ, ibadetlerin ve dinin emirlerinin yerine getirilmesinde karşılaşılan bazı zorluklar ve gündelik hayatta insanların meşrû ihtiyaçlarıyla ilgili sıkıntılarının giderilmesine yönelik hususlarda başvurulan bir kaidedir ve icthadî meselelerle sınırlıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "blv" md.; *Müsned*, III, 131; V, 266; VI, 85; İbn Hazm, *el-İhkâm*, Kahire 1404/1984, I, 109-110; II, 151-153; Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Kenzü'l-üşûl* (Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr* içinde, nşr. Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer), Beyrut 1418/1997, III, 24-28, 334, 339, 411, 507, 526; IV, 10-11; Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Uşûl* (nşr. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî), Beyrut 1414/1993, I, 303, 364, 368-369; II, 130, 187, 189, 204, 207, 284-285; a.mlf., *el-Mebsût*, Beyrut 1973, I, 49, 50, 51, 61, 87-88; X, 145; Gazzâlî, *el-Müstaşfâ* (nşr. M. Abdüsselâm Abdüşşâfi), Beyrut 1413, I, 114, 115, 135-137, 195-196; Fahrreddin er-Râzî, *el-Mahşûl* (nşr. Tâhâ Câbir Feyyâz el-Alvânî), Beyrut 1400/1980, III, 545; V, 57-58, 64-65, 592; Seyfeddin el-Âmidî, *el-İhkâm fi uşûl'l-ahkâm* (nşr. Seyyid el-Cümeylî), Beyrut 1404/1984, II, 124-127; IV, 38-41, 258, 273-274; Şehâbeddin ez-Zencânî, *Tahrîcü'l-fürû' 'ale'l-üşûl* (nşr. M. Edîb Sâlih), Beyrut 1398, s. 62-67; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'l-fetâvâ* (nşr. Âmir el-

Cezzâr – Enver el-Bâz), Mansûre 1426/2005, XXI, 135-139; XXV, 130; XXVI, 104, 121; XXIX, 33; XXXII, 81-82; Tâceddin es-Sübki, *Cem'ü'l-cevâmi'* (*Hâşiyetü'l-'Atfâr* içinde), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye), II, 161-162, 182, 227; İbnü'l-Hümâm, *et-Tahrîr* (Emîr Pâdişah, *Teyvirü't-Tahrîr* içinde), Kahire 1350-51, III, 112-115, 133, 161, 250; IV, 39, 78, 80; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, Beyrut 1403/1983, s. 78-80, 262, 532; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (nşr. M. Mutî el-Hâfız), Dimaşk 1426/2005, s. 85-90; Ebû Saîd el-Hâdimî, *Mecâmi'u'l-hakâ'ik* (Güzelhisârî, *Menâfi'u'd-dekâ'ik* içinde), İstanbul 1307, s. 16; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, Beyrut 1421/2000, I, 189, 191, 310, 314, 316, 318, 320, 323, 325, 326, 631, 632; III, 333; IV, 556; V, 354; VI, 337, 370; İsmâil Hakkı İzmîrî, *İlm-i Hilâf*, İstanbul 1330, s. 169-170, 191-192; Mustafa Baktır, *İslâm Hukukunda Zarûret Halli*, Ankara, ts. (Emel Matbaacılık), s. 136-146; Müslim b. Muhammed b. Mâcid ed-Devserî, *'Umûmü'l-belvâ, dirâse nazariyye ta'bikiyye*, Riyad 1420/2000; Ahmet Aydın, *İbnü's-Sââtî Öncesi Hanefî Usûl Eserlerinde Manevî İnkıtâ Kavramı* (yüksek lisans tezi, 2007), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 83-122; a.mlf., "İbn Rüşd Öncesinde Hanefîlerin Umûmü'l-Belvâ Telakkisini Benimseyen Bir Mâlikî: İbn Huveyz Mendâd", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 18, İstanbul 2007, s. 49-72; Nâyif b. Cem'ân Cerîdân, *Mesâ'ilü mu'âşıra mimma te'ummü bihi'l-belvâ fi fikhil-'ibâdât*, Riyad 1430/2009; Mus'ab Mahmûd Ahmed Kevârî, *'Umûmü'l-belvâ ve eşeruhâ 'ale'l-haberil-vâhid* (yüksek lisans tezi, 1431/2010), el-Câmiatü'l-İslâmiyye-Gazze; Abdülmuiz Harîz, "Haberü'l-vâhid fimâ te'ummü bihi'l-belvâ", *Dirâsât*, XXV/1, Amman 1419/1998, s. 27-45; Abdülmecid Mahmûd Salâhîn, "Umûmü'l-belvâ, mefhumüh ve âşâruhü'l-fikhiyye", a.e., XXV/2 (1419/1998), s. 363-372; Nâsi Aslan, "Hanefîlerin Umûmü'l-Belvâ ve Mâlikîlerin Amel-i Ehl-i Medine İlkesi Bağlamında Haber-i Vâhidin Değeri Üzerine", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV/2, Adana 2004, s. 19-31; Abdurrahman b. Muhammed b. Âyiz el-Karnî, "Haberü'l-âhâd fi 'umûmü'l-belvâ, dirâse usûliyye ta'bikiyye", *Mecelletü'l-Mecma'î'l-fikhil-İslâmî*, sy. 23, Mekke 1428, s. 205-287; "Umûmü'l-belvâ", *Mv.F*, XXXI, 6-10.

MUSTAFA BAKTIR

UMUR BEY

(ö. 748/1348)

Aydinoğulları beyi
(1334-1348).

Gazâlarını anlatan *Düstûrnâme*'ye göre 709'da (1309-10) Birgi'de doğdu. Aydın-İzmir yöresine hâkim olan Aydınoğulları Beyliği'nin kurucusu Mehmed Bey'in oğludur. Gazi Umur Bey, Umur Paşa diye de anılır. Bazı Batı kaynaklarında bu sonuncusundan bozma Morbassen şeklinde adı geçer. Çağdaş kayıtlarda unvanı "Gâzi-i Rabbânî, Bahâeddin Umur Paşa" olarak verilir. Henüz genç yaşta iken babası onu ele geçirdiği İzmir'in (Yukarı Kale) idaresiyle görevlendirdi. Bu sırada diğer kardeşleri

Hızır Bey Ayasuluk'ta, İbrâhim Bahadır Boddemya'da, Süleyman Şah Tire'de, küçük kardeşi İsâ beylik merkezi Birgi'de bulunuyordu. Umur Bey 727'de (1327) on sekiz yaşında iken adını duyurmaya başladı. Yazıcıoğlu Ali *Selçuknâme*'sinde Umur Bey'in 1327-1328'de, İlanlılar'ın Anadolu valisi iken bağımsız hareket etmeye başlayıp uç kesimindeki Türkmenler üzerinde otorite kurmaya çalışan Timurtaş Bey'in yanına bir nevi elçilikle gönderildiğini, Eğridir'de onunla buluştuğunu ve bağlılık göstergesi olarak hediyeler sunduğunu, Timurtaş'ın haraç talep etmesi üzerine kendilerinin haracı ancak "küffâr"dan aldıklarını, müslümandan haraç istemenin doğru olmadığını söylediğini, Timurtaş'ın bu karşı çıkışı beğenip onu gazâ yapmakla görevlendirdiği belirtilir. Bu bilgi doğruluğu şüpheli görülsede bile yüzyıl sonra dahi onun şöretinin sürdüğüne işaret eder.

Düstûrnâme'ye göre İzmir yöresine tayin edildiğinde yanında lalası Ahad Subaşı, veziri makamında Peşrev Bey ve oğlu Yûsuf Bey, Emîr Dünder Bey, Hacı Selman ve İlyas Bey bulunuyordu. İlk iş olarak yanındaki 1000 kişilik kuvvetle İzmir'in Latinler'in elinde kalan kıyı/liman kesimini kuşatma altına aldı. İki buçuk yıl süren kuşatmanın ardından kalenin Cenovalı idarecisi Martino Zaccaria burayı teslim edip Sakız'a gitti (1329 başı). Bu durumda Umur Bey'in 1325-1326'da henüz on beş-on altı yaşlarında iken İzmir yöresinin idaresini üstlendiği anlaşılmaktadır. İkinci önemli seferini kardeşi İbrâhim Bey ile birlikte 729 (1329) yaz aylarında Bozcaada üzerine yaptı. Bu sırada küçük bir filo oluşturmuştu ve kendisi için yaptırdığı büyük kadirganın adını "Gazi" koymuştu. Bu kadirgandan ve inşa ettirdiği yedi küçük gemiden oluşan filosu Bozcaada önlerinde beş kalyonla (göge) iki gün boyunca çatıştı. Bunlardan birini tahrip etti, diğerleri çıkan rüzgârla kurtulup İstanbul'a yelken açtı. Ardından gerçekleştirdiği seferde hedefini Sakız adası teşkil etti. Bu vesileyle yedisi kadirga, diğerleri iğribar ve kayık olmak üzere yirmi sekiz gemilik bir filo kurdu. Ayasuluk'taki ağabeyi Hızır Bey de yirmi iki gemi verdi. Umur Bey elli gemiyle Sakız adasına saldırdı. Ahad Subaşı'yı 3000 askerle karaya çıkardı. Bizans Valisi Presto'nun savunduğu kaleyi ele geçirememekle birlikte pek çok esir ve ganimetle İzmir'e döndü. *Düstûrnâme*'de bu çıkartma sırasında yapılan savaşa Umur Bey'in, yanında kardeşi İbrâhim Bey olduğu halde bizzat katılıp yaya olarak çarpıştığı ve Presto'yu kaleye kapanmaya